

Analisis Faktor Kejelasan di Bekas Pekan Perlombongan Timah di Lembah Kinta, Perak untuk Pembentukan Strategi Pemuliharaan Bandar (Analysis Of Legibility Factor at Former Tin Mining Towns in Lembah Kinta, Perak towards Formulating Urban Conservation Strategies)

Mohd Rizal Mohd Shariff^a, Nor Haslina Ja'afar^{b,c}, Elina Mohd Husini^d, Suhana Johar^b & Noor Hayati Ismail^d

^aKolej Pengajian Alam Bina, Universiti Teknologi MARA

^bJabatan Seni Bina & Alam Bina (JSAB), Fakulti Kejuruteraan & Alam Bina, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

^cInstitut Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

^dJabatan Seni Bina, Fakulti Kejuruteraan & Alam Bina, Universiti Sains Islam Malaysia, Malaysia

*Corresponding author: mell_ina@ukm.edu.my

Received 28 September 2022, Received in revised form 4 June 2023

Accepted 8 July 2023, Available online 31 October 2023

ABSTRAK

Pembentukan Pekan Papan, salah sebuah pekan lama perlombongan bijih timah di Lembah Kinta, Perak, berkait rapat dengan perkembangan aktiviti ekonomi yang menunjukkan perkembangan budaya campur antara kaum di Malaysia. Senario ini dapat dilihat melalui penciptaan bangunan yang dikelilingi oleh landskap kawasan perlombongan bijih timah, struktur bandar terancang dan kekayaan ciri seni bina yang menentukan nilai budayanya. Pada masa ini, keadaan bangunan tersebut terabai disebabkan oleh pambangunan pesat dan pemasukan bandar yang tidak terkawal, yang telah mengancam pekan lama walaupun struktur dan sifat tersendiri bandar itu mengusang. Makalah ini memfokuskan cara strategi pemuliharaan bekas pekan perlombongan bijih timah di Malaysia yang merupakan antara sebab entiti warisan budaya rakyat Malaysia dilindungi, yang boleh dihasilkan dengan mengkaji ciri fizikal elemennya. Dengan menggunakan kaedah kajian kualitatif, penyelidikan ini meneroka, mengenal pasti dan menilai elemen ketara dengan meninjau semula definisi dan konsep sifat fizikal serta nilai budaya daripada perspektif pemuliharaan bandar menyifatkan identiti sesuatu tempat melalui pemahaman faktor kejelasan. Kajian ini penting untuk memahami ciri-ciri fizikal bekas pekan perlombongan bijih timah yang ada kini terbiar, mengusang dan mungkin akan musnah tidak lama lagi. Kajian ini akan memperkaya dokumentasi bersejarah dan strategi pemuliharaan dengan merangsang hubungan antara deria tempat dengan kualiti pengalaman berkaitan dengan aktiviti sosial dan budaya sebagai sebahagian daripada ciri keunikan pekan lama yang dapat dinikmati oleh pihak berkepentingan dan generasi masa depan.

Kata kunci: Pemuliharaan bandar; bekas pekan perlombongan bijih timah; sifat fizikal; kejelasan

Pengenalan

Malaysia terkenal dengan kepelbagaian sumber asli dan warisan ketara, serta warisan ini merangkumi bangunan lama bercirikan warisan seni bina (Suhana Johar et al. 2022). Pembentukan pekan perlombongan bijih timah di Perak boleh dikaji semula berdasarkan sejarah awal sejak tahun 1848 apabila bijih timah ditemui di daerah Larut, Perak, yang membentuk bandar seperti Taiping di daerah Larut Matang. Kenaikan harga bijih timah antarabangsa yang hebat disebabkan oleh lonjakan bijih timah pertama

pada tahun 1861 telah menyebabkan pendatang dari negara China membuka lombong bijih timah yang lebih kecil di tanah yang tidak bertanam atau meminjam Tanah Melayu Orang Asli di Daerah Kinta (Esmawee, 1995). Oleh sebab pembangunan stesen kereta api dan jalan untuk kutipan bijih perlombongan bijih timah, pekan perlombongan bijih timah telah dibuka di bawah peraturan Kesultanan Melayu antara tahun 1877 hingga 1880-an. Pada tahun 1882, 'Syarikat Eropah' menguasai perlombongan bijih timah, yang membentuk Syarikat Perlombongan Timah. Pada waktu ini, bandar-bandar seperti Tambun, Ampang Tanjung Rambutan, Menglembu, Chemor, Kampar dan Tanjong

Tualang telah ditubuhkan. Kemerosotan operasi perlombongan bijih timah yang berpunca daripada penurunan harga bijih timah dunia menyebabkan kejatuhan harga bijih timah dunia pada tahun 1985. Ini menyebabkan tapak lombong serta kota kecil dan daerah sekitarnya di Perak terbiar. Ramai pengkaji telah mengkaji dan mengenal pasti bandar lama perlombongan bijih timah di sepanjang jalan persekutuan sebagai entiti warisan budaya dan berpotensi menjadi tarikan pelancong termasyhur. Namun begitu, dengan mengabaikan keadaan fizikal menyebabkan bangunan tersebut terbiar dan bertambah buruk.

Penyelidikan ini meneroka cara bekas pekan perlombongan bijih timah dapat dipulihara melalui ciri-ciri tersendiri dan nilai sejarah di Malaysia sebagai sumber warisan pelbagai budaya. Objektif utama makalah ini adalah untuk mengenal pasti ciri-ciri tersendiri dan signifikan bekas pekan perlombongan bijih timah di Perak yang berbaloi dipulihara dari sudut elemen ketara. Dapatan tentang elemen ketara dalam seni bandar dikategorikan berdasarkan elemen tersendiri yang dikenal pasti daripada elemen fizikal yang merangkumi struktur bandar dan ciri seni bina, yang menentukan potensi nilai warisan budaya untuk strategi pemuliharaan bandar.

PERNYATAAN MASALAH

PENINGGALAN SUMBER WARISAN BUDAYA DI LEMBAH KINTA, PERAK

Warisan budaya ditakrifkan sebagai apa-apa yang ditempuh/dirasai ketika pergi ke tempat-tempat dan melakukan aktiviti yang menggambarkan kisah dan orang pada masa silam dan masa sekarang dengan betul (B. Chourasia & A. Chourasia, 2014) Kebanyakan bekas pekan perlombongan bijih timah di Perak mempunyai nilai-nilai budaya dan sejarah tersendiri yang menyumbangkan inti pati warisan budayanya. Ini dapat dilihat melalui pembentukan awal bandar itu yang dibina oleh pelbagai kaum, terutamanya kaum Melayu dan kaum Cina. Elemen tersendiri yang terdapat pada bentuk binaan juga menunjukkan kekayaannya berdasarkan ciri seni bina dan aktiviti kebudayaan. Pada masa ini, kebanyakan bangunan di bandar-bandar ini terbiar dan mengusang. Ini disebabkan oleh keadaan bangunannya yang sederhana dan tidak mempunyai

mercu tanda signifikan dalam penetapan bandar. Akibatnya, sumbangan pekan lama ini kepada pertautan bandar dan sosiobudaya tidak dapat difahami dengan baik. Ini menyebabkan kejahilan, pengabaian, dan pergantian perbandaran baharu kerana pembangunan yang pesat.

(i)

(ii)

(iii)

RAJAH 1. Keadaan bekas pekan perlombongan bijih timah yang ada di Lembah Kinta (i) Lahad. (ii) Papan (iii) Seputeh dalam keadaan terbiar
Sumber: Penulis

KEKURANGAN TINDAKAN PEMULIHARAAN DI BEKAS PEKAN PERLOMBONGAN BIJIH TIMAH DI LEMBAH KINTA, PERAK.

Di Perak, beberapa bukti berkaitan dengan perlombongan bijih timah sebagai inti pati warisan perindustrian masih wujud, dipulihara dan dipromosikan sebagai tarikan pelancong seperti kapal korek Bijih Timah Tanjung Tualang (TT5), yang menjadi sebuah muzium bagi orang awam. Akan tetapi, usaha pemuliharaan tidak diselaraskan dengan keadaan pekan perlombongan bijih timah yang ada. Menurut Nor Siti Norlizaiha & Rusamah (2012), kewujudan pekan perlombongan bijih timah merupakan aset paling bernilai dalam negara untuk orang ramai mengerti inti pati sejarah dan budaya sesuatu tempat dan penduduknya sehingga tahun 1900-an. Kini, kebanyakan bangunan di bekas pekan perlombongan bijih timah yang terbiar dan mengusang akibat penutupan aktiviti perlombongan bijih timah, stesen kereta api atau pembangunan infrastruktur baharu seperti jalan dan perbandaran baharu.

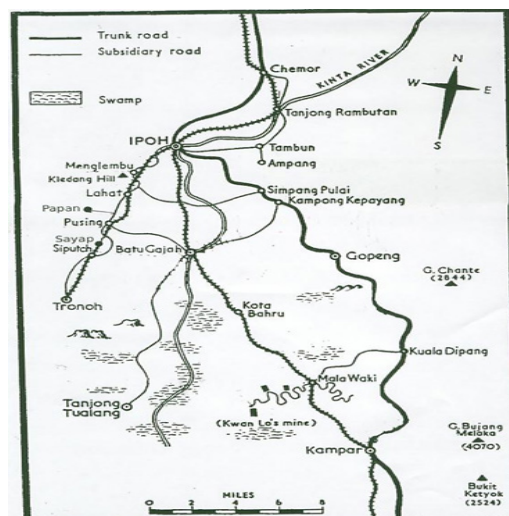
KEKURANGAN PEMAHAMAN TENTANG CIRI-CIRI FIZIKAL PEKAN SEBAGAI SUMBER RUJUKAN SUMBER WARISAN BUDAYA

Bekas pekan perlombongan bijih timah di Lembah Kinta, Perak, telah dibuka pada zaman penjajahan untuk aktiviti perlombongan bijih timah. Pembangunan pekan yang melibatkan penglibatan pelbagai bangsa dan menyumbang kepada ciri-ciri tersendiri nilai warisan budayanya berdasarkan nilai sejarah dan keistimewaan seni bandar yang tersendiri serta ciri seni binanya. Menurut sejarah. Kesultanan Melayu dan pegawai daripada suku penduduk setempat seperti Mandailing dan Rawa bertindak sebagai

pemilik tanah, manakala kaum Cina ialah pekerja utama, dan Kolonial British ialah pengimport utama bijih timah. Namun begitu, disebabkan oleh kejahilan tentang keadaan yang ada, kebanyakan bekas pekan perlombongan bijih timah di Lembah Kinta, Perak, menjadi terbiar atau dimusnahkan untuk pembangunan pada masa depan. Sebagai contoh, di Papan dan Kepayang, oleh sebab tiada aktiviti, pekan-pekan tersebut menjadi terbiar. Struktur bandar seperti bangunan dan jalan-jalan menjadi tidak selamat dan terbiar, antara yang menjadi sebab kehilangan warisan (Ja'afar, Husen & Abd Malek 2022).

KAWASAN KAJIAN

Pekan Papan dipilih sebagai kawasan kajian penyelidikan ini kerana entitinya sebagai salah satu pusat perlombongan bijih timah yang paling awal di Lembah Kinta, Perak. Pekan Papan terletak di sebelah Batu Gajah dan Pusing. Pekan Papan yang dulunya menjadi pekan perlombongan bijih timah paling maju di Perak semasa zaman Penjajahan British. Pekan tersebut terdiri daripada pelbagai infrastruktur dan bentuk binaan seperti rumah, sekolah, rumah ibadat, bangunan awam, premis hiburan dan kawasan rekreasi yang terhasil daripada pembangunan pelbagai budaya. Bentuk binaan telah dipisahkan melalui beberapa pengezonan di tempat rumah kedai dan rumah bandar yang merupakan bangunan terawal dibina oleh kaum Cina dan mempengaruhi Seni Bina Penjajah dan kaum Cina Malaysia. Bangunan tradisional kaum Melayu dibina untuk menggambarkan mercu tanda pemerintah yang terdiri daripada kawasan masyarakat Melayu seperti Istana Raja Bilah, masjid dan rumah Melayu. Bangunan-bangunan ini digabungkan untuk membentuk Pekan Papan sebagai sebuah pekan budaya campur dan sebagai sebahagian daripada identiti seni bina rakyat Malaysia.

RAJAH 2. Peta Bandar Pekan Perlombongan bijih timah di Lembah Kinta (sumber: Persatuan Warisan Perak).

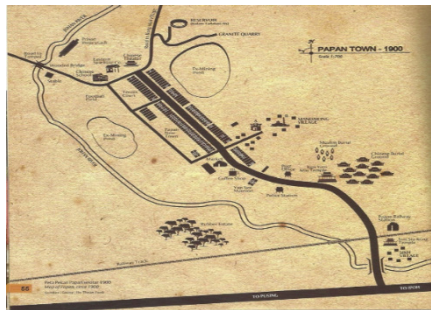

(i)

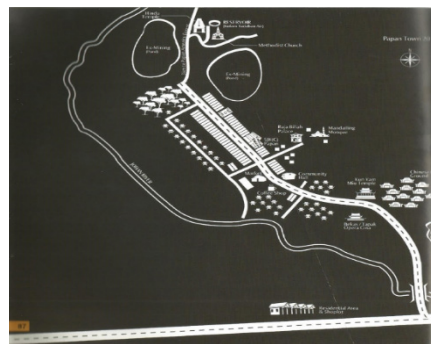

(ii)

RAJAH 3. Keadaan semasa muka bangunan hadapan serta (i) dan lorong belakang (ii) Pekan Papan, Perak (Sumber: Penulis)

(i)

(ii)

RAJAH 4. Morfologi bandar di Papan menunjukkan struktur bandar antara tahun 1890 (i) & 2012 (ii). Kebanyakan susun atur terdiri daripada bangunan lama, terutamanya rumah kedai, masjid, dan Rumah Besar Raja Bilah yang kekal, manakala bangunan-bangunan lain, seperti Balai Polis, penjara dan kandang kuda, telah dirobohkan

Sumber: Ho Thean Fook

SOROTAN KEPUSTAKAAN

Kebanyakan kajian berkaitan dengan ciri-ciri fizikal reka bentuk bandar dan ciri-ciri seni bina yang diambil daripada pelaksanaan strategi pemuliharaan bandar yang sesuai. Penyelidikan ini menggunakan analisis tematik tentang pemerhatian dan pemetaan kognitif faktor kejelasan melalui pendekatan reka bentuk. Berdasarkan sorotan kepustakaan, kaedah untuk kajian ini telah diambil dan diamalkan oleh Lynch (1960), kebanyakannya dikenali sebagai 5 elemen Lynch yang terdiri daripada laluan, titik pertemuan, daerah, pinggir dan mercu tanda. Menurut Lynch (1960), kejelasan ialah kualiti asas untuk bandar-bandar kerana nilai estetik dan tahap seting terhadap jumlah, era dan kerumitan. Beliau mentakrifkan kejelasan sebagai “mudahnya bahagian-bahagiannya dapat dikenali dan diatur menjadi pola yang padu. Ini merujuk kepada pengenalanpastian elemen fizikal yang menandakan kebolehan rakyat atau pemerhati untuk menstrukturkan elemen yang dikenal pasti. Istilah lain yang serupa dengan kejelasan ialah “ketampakan” atau “kebolehlihatan”, yang menekankan elemen fizikal dan memberikan imej tersendiri dan jelas kepada pengguna. Kepentingan bersama, tujuan, sejarah dan nama tempat mempengaruhi kualiti ketampakan. Bentley et al. (1985) mendefinisikan bandar yang boleh digambarkan sebagai komposit objek fizikal, termasuklah mercu tanda, pusat, daerah dan jalan. Mereka menyatakan bahawa objek fizikal ini memberikan peta mental, yang membolehkan pemerhati untuk memastikan kedudukan dan berjalan dalam persekitaran tanpa berasa keliru dan menjadi teratur. Oleh itu, kajian itu menganggap bahawa ketampakan mungkin dapat dicapai jika itu berfungsi dengan elemen fizikal. Bentley mengusulkan perkembangan sesuatu imej seharusnya bermula dengan pengubahsuaian struktur fizikal bandar dengan mencipta baharu atau mempertingkatkan ciri tersendiri yang ada, seperti membina titik tumpuan baharu, menyusun semula laluan, mengukuhkan pinggir yang tidak kukuh, dan memperhebat ciri daerah dengan mengubah bentuk dan kegunaan tanah (Bentley et al. 1985). Kejelasan atau kejelasan ialah sifat bandar yang boleh difahami secara visual dan hanya dikaitkan dengan simbol lain yang dapat dikenal pasti dalam gambaran keseluruhan. Ini kerana persekitaran selalunya ditampung oleh aturan lain yang menandakan saiz, bentuk, rona, pencahayaan dan deria, seperti bau harum dan bunyi bising. Beliau menambah bahawa aturan fizikal yang banyak memerlukan tenaga dan padu memberikan bayangan jelas dari pelbagai ikon dan kenangan. Sebaliknya, persekitaran yang teratur menjadi rujukan, mempengaruhi perancangan aktiviti, dan memberikan maklumat menyeluruh. Bentley et al. (1985) mentakrifkan kejelasan sebagai “kualiti yang menjadikan

sesuatu tempat dapat difahami” (hlm.42). Mereka percaya akan orang yang cekap mentafsirkan susun atur alam sekitar dapat melihat manfaat di kawasan itu. Selain itu, mereka menganggap bahawa kualiti kejelasan yang lebih baik seharusnya mempertimbangkan susun atur fizikal dan pola penggunaan.

Kajian ini mengetahui kepentingan kejelasan dalam persekitaran dan usaha untuk menyelidik objek tersendiri yang ada mengaitkan daerah bersejarah di Pekan Papan, Perak. Susun atur fizikal selalunya diwakili oleh ciri ketara dalam skala yang berbeza, menggabungkan elemen yang ada dan baharu untuk mengingatkan pemerhati lokasi mereka. Lynch (1960) mengkategorikan objek fizikal ini kepada lima elemen: “laluan, pinggir, daerah, titik pertemuan dan mercu tanda.” Dalam kajian ini, penyelidik bermaksud hendak meneroka 5 elemen *lynch* sebagai ciri pembentukan tempat dan ciri-cirinya yang mempengaruhi kejelasan penetapan persekitaran melalui pemerhatian dan satu siri rekod gambar foto.

Hasilnya berkait dengan aktiviti dan bentuk bandar yang menyifatkan elemen ketara, memfokuskan ciri-ciri dan kualiti fizikal berasaskan sifat tersendiri dan elemen yang dapat dikenal melalui struktur bandar dan ciri seni bina. Kualiti fizikal yang dapat dikenal ialah kelaziman; signifikan menurut sejarah; menimbulkan nostalgia; daya ingatan; kesamaan; kualiti khas sesuatu tempat; kebencian; dan perkaitan. Selain itu, pembinaan struktur bangunan warisan lama yang kaya dengan nilai seni bina ialah bukti yang menampakkan ciri-ciri yang ada pada teknik pembinaan dan penting dalam mengekalkan warisan (Ja’afar N.H. et al. 2022). Makna dan perkaitan kualiti yang berdasarkan pengalaman diukur mengikut kualiti, seperti pemandangan berasaskan skala manusia dan campuran aktiviti di permukaan tanah berasaskan kepentingan sejarah dan kualiti pandangan daripada penghayatan estetik pengalaman kinestetik. Akibatnya, kualiti ini merupakan faktor yang menyumbang kepada pembentukan strategi pemuliharaan bandar untuk bekas pekan perlombongan bijih timah di Lembah Kinta.

METODOLOGI

Kajian ini menumpukan kualiti ketara ciri-ciri fizikal di bekas pekan perlombongan bijih timah di Lembah Kinta. Penyelidikan ini bermatlamat untuk mewujudkan strategi pemuliharaan bandar dan membangunkan semula interpretasi nilai warisan budaya. Kaedah kualitatif yang kebanyakannya berasaskan data primer dan sekunder. Data primer tertumpu pada kajian kes tunggal pekan dengan menggunakan penyelidikan menyeluruh dan memerhatikan penetapan fenomena khusus bagi struktur bandar dan ciri

seni bina, proses pembangunan dan kaitan dengan kegiatan kebudayaan tempatan. Data sekunder dikumpul dari laporan, jurnal, makalah dan buku.

Berdasarkan pemetaan susun atur pekan, elemen yang jelas pada struktur bandar utama di Papan boleh dikategorikan kepada pengezonan kelaziman yang terdiri daripada rumah kedai lama, pusat komuniti, penempatan

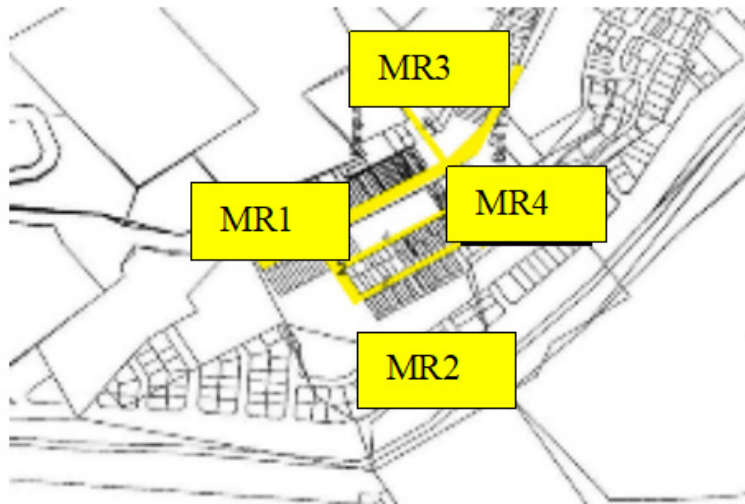
suku Mandailing, penempatan penduduk setempat (Kampung Baru), kolam lombong dan kawasan hijau. yang terletak di sepanjang laluan, jalan dan dataran. Ciri-ciri utama jalan boleh dikategorikan kepada jalan utama yang menempatkan rumah kedai utama, jalan sekunder menghala ke Kampung Melayu, Kampung Baru dan lorong belakang yang menghubungkan bahagian belakang rumah kedai lama dan rumah deret Kampung Baru.

JADUAL 1. Analisis Kejelasan di Pekan Papan

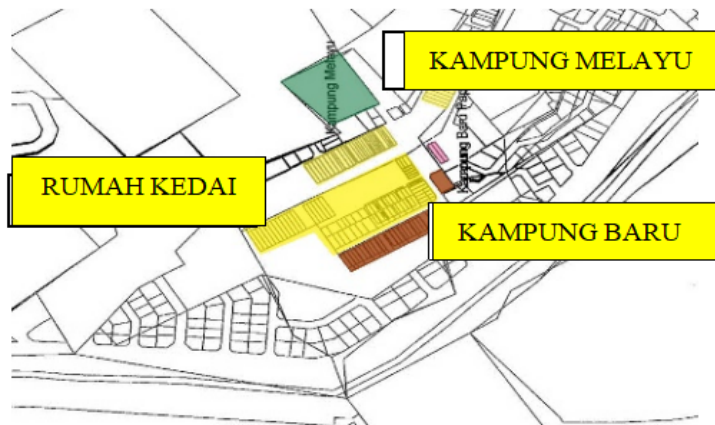
Kejelasan	Bentuk binaan	Elemen	Kualiti
Laluan	Jalan Utama	MR1- Rumah kedai lama	Seni bina Daya ingatan
	Lorong belakang	MR2- Kampung Baru MR3- Kampung Melayu MR4- Lorong belakang	Pengalaman Aktiviti Pemandangan Deria
Pinggir	Rumah kedai	-Gerbang -5Lorong jalan kaki	Perincian Deria
	Kampung Baru	-Dinding -Tiang	Ketercapaian
Daerah	Kampung Melayu	-Bucu/penjuru	
	Rumah kedai	-Jalan -Bangunan	Bentuk Binaan Daya ingatan
	Kampung Baru	- Bucu/penjuru -Dinding	Deria Budaya
Titik Pertemuan	Kampung Melayu	-Landskap	Identiti
	Simpang 1 kedai kopi	-Simpang	Budaya
	Simpang 2- Rumah kedai lama	-Tempat temu -Dataran	Visi
Mercu Tanda	Simpang 3- Kampung Melayu	-Kawasan terbuka	Deria
	Simpang 4- Kampung Baru	-Persimpangan	
Mercu Tanda	L1 Rumah Agam	Bentuk Binaan	Visi
	L2 Istana Raja Bilah	Seni Bina	Daya ingatan
	L3 Masjid Papan		Estetike

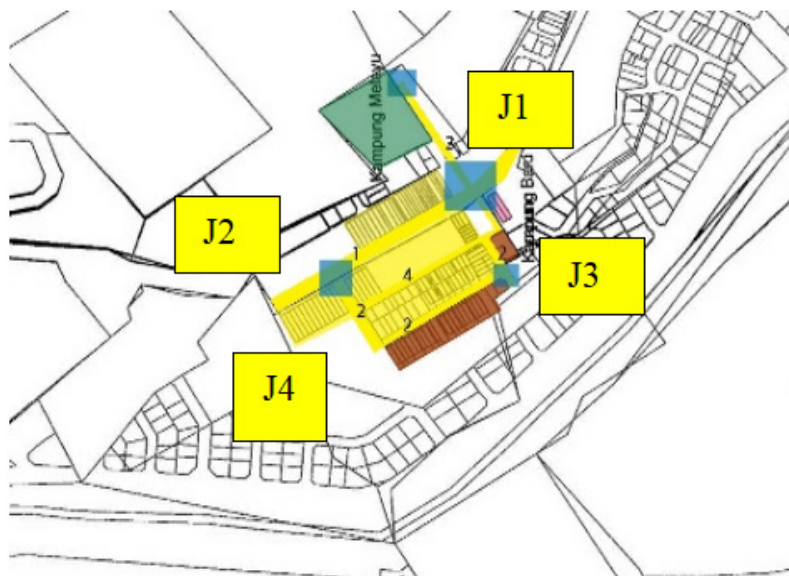
RAJAH 5. Pengezonan Pekan Papan

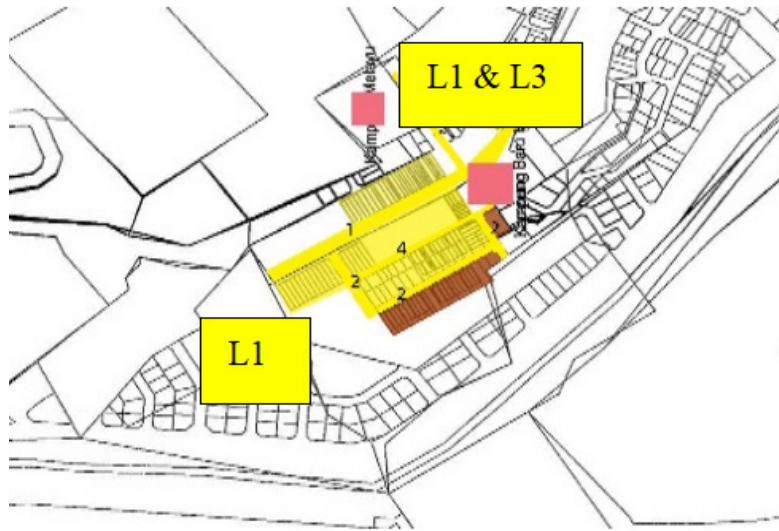
RAJAH 6. Gambar Rajah Laluan di Pekan Papan

RAJAH 7. Gambar Rajah Daerah & Pinggir di Pekan Papan

RAJAH 8. Gambar Rajah Titik Pertemuan di Pekan Papan

RAJAH 9. Gambar Rajah Mercu Tanda di Pekan Papan

RAJAH 10. (MR1) Laluan di sepanjang muka bangunan hadapan rumah kedai lama di Pekan Papan

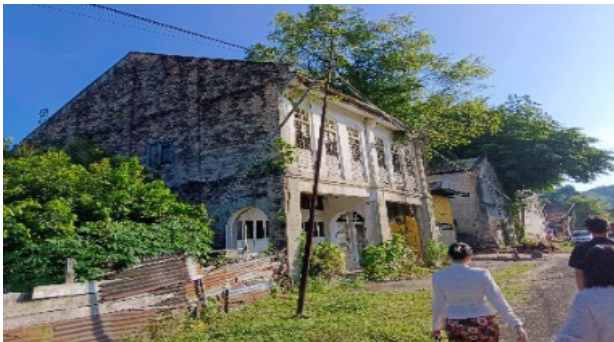
RAJAH 11. (MR2) Laluan sepanjang Kampung Baru di Pekan Papan

RAJAH 12. (MR3) Laluan di sepanjang Kampung Melayu di Pekan Papan

FIGURE 13. (MR4) Path along backlane in Pekan Papan

RAJAH 14. Pinggir & daerah di Kampung Baru (i), Rumah Kedai Lama (ii) dan Istana Raja Bilah (iii) menunjukkan landskap budaya yang ada dan bentuk binaan seperti sudut dan perincian seni bina yang menentukan kawasan sempadan.

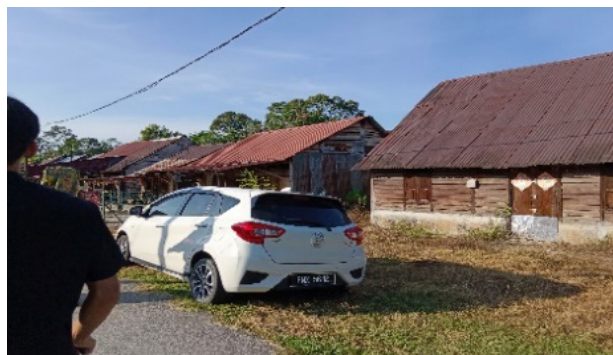
(i)

(ii)

(iii)

(iv)

RAJAH 15. Titik pertemuan di Pekan Papan. Rumah kedai dan Kampung Melayu J1 (i) & J2 (ii), Kolam perlombongan bijih timah yang ada J3 (iii), dan Kampung Baru J4 (iv) menunjukkan kawasan lapang di simpang dan kawasan landskap, serta persimpangan paksi (asalan) dan bentuk bangunan yang mewujudkan titik pertemuan dan arah.

(i)

(ii)

RAJAH 16. Rumah Besar Raja Bilah (i) dan Masjid Papan (ii) berdiri sebagai mercu tanda di Pekan Papan berdasarkan keunikan bentuk binaan, perincian seni bina dan kepentingan sejarah .

PEMBENTUKAN STRATEGI PEMULIHARAAN WARISAN BUDAYA PEKAN PAPAN BERDASARKAN PENGENALAN FAKTOR KEJELASAN

Bagi mencapai tindakan dan strategi pemuliharaan melalui interpretasi warisan budaya, faktor terpenting sepatutnya dipertimbangkan untuk menghargai sifat fizikal tempat itu sendiri. Ini dapat dilkakukan dengan memerihalkan identiti tempat tersebut, kehadiran elemen yang berbeza seharusnya dihargai dan diingati oleh orang ramai (Shuhana, 2011). Aktiviti manusia merupakan komponen kedua identiti tempat yang menentukan persekitaran fizikal yang boleh menyediakan seting untuk aktiviti tersebut. Ini membawa kepada cara orang ramai memberikan respons secara fizikal dan mental tentang pola tingkah laku mereka terhadap elemen ketara, bentuk binaan, dan elemen tak ketara berdasarkan aktiviti dalam kawasan tersebut.

Dalam kajian ini, kualiti fizikal telah dikenal pasti berdasarkan struktur bandar dan ciri-ciri seni bina. Kepelbagaian pengguna dalam masyarakat Papan akan memupuk perasaan kekitaan (*sense of belonging*) atau pertautan tempat (*place attachment*) dengan kawasan tersebut berdasarkan pemahaman tentang kepentingan bangunan lama yang ada seperti rumah kedai, Kampung Melayu dan Kampung Baru. Oleh itu, istana dan bangunan sivik yang mempunyai ciri-ciri tersendiri dan dapat dikenal sepatutnya dikekalkan dan dipertahankan sebagai ingatan masyarakat dan perhubungan dengannya. Meningkatkan kebolehtelapan, kejelasan dan keteguhan seting fizikal yang akhirnya akan menampung aktiviti pekan.

Seting fizikal yang lebih baik diperlukan untuk menambahkan keteguhan dan kekayaan pada tempat itu. Ini kerana hal tersebut akan menampung pelbagai aktiviti untuk interaksi sosial pada setiap masa. Kejelasan jalan di sepanjang bentuk binaan perlu ditingkatkan dengan adanya

ciri tersendiri kerana ini membantu orang ramai menghargai dan mengingati kawasan dalam tempat itu. Jalan merupakan salah satu elemen yang menjadi sebab kejelasan sesebuah bandar. Ini merujuk elemen “laluan” (Khalaf O.A. & Ja’afar N.H., 2020). Hierarki susun atur jalan juga akan bertambah baik dengan adanya ciri penyatuan yang nyata bagi wajah jalan. Elemen “kaki-lima” yang unik merupakan salah satu syor sebagai elemen penyatuan untuk rumah kedai. Rangkaian lorong sisi dan belakang dikenal pasti sebagai tempat aktiviti alternatif di permukaan tanah kerana peningkatan kebolehtelapan di dalam tempat tersebut. Bentuk padu dan ruang kosong akan mempengaruhi kejelasan pekan lama.

Ciri-ciri seni bina, terutamanya pada muka bangunan dalam bentuk binaan, membantu mewujudkan kesesuaian visual dan ciri tersendiri dalam mencipta identiti pekan itu. Perbezaan buka depan bangunan, terutamanya rumah kedai terbiar, akan mewujudkan pelbagai serta menjelaskan semula ira. Landskap bumbung, pengolahan muka bangunan dan penggunaan bahan bangunan yang ada boleh dianalisis bagi mengenal pasti pengalaman visual harmonik dengan mengenali peka irama dan pola (Ibrahim N.A. et al. 2022). Kepekaan terhadap perhubungan harmonik berkenaan dengan perhubungan antara bahagian dengan cara bahan sesuai untuk membentuk satu keseluruhan yang padu serta boleh mewujudkan identiti tempat yang teguh. Menurut Kee T. (2019), salah satu etika dalam pemuliharaan bangunan warisan ialah sesama nilai seni dan warisan sejarah yang seimbang. Ini bermaksud bahawa pemuliharaan mungkin tidak hanya melibatkan nilai estetika bangunan semata-mata tetapi harus juga menyampaikan mesej utama daripada aspek budaya berdasarkan kawasan sejarah yang berlainan.

Haluan visual boleh digunakan untuk mencapai keseimbangan visual elemen dalam bangunan. Warna merupakan salah satu sintesis elemen penyatuan yang meningkatkan identiti visual tersendiri. Perpaduan dalam keragaman perlu dikemukakan dalam mengenal pasti kesamaan ciri. Kesan pengalaman visual pengecaman tempat sangat penting untuk mengenal pasti sesuatu kawasan. Penghentian visual akan dikenal pasti dalam

kawasan seni bandar dengan mempromosikan pemandangan dalam perincian seni bina.

Bangunan terpilih akan menjadi penghenti visual untuk budaya, tempat ibadat dan fungsi komuniti, dan bangunan ini membawa makna dan perkaitan tempat itu. Perasaan lingkungan (*sense of enclosure*) bentuk binaan perlu dikenal pasti untuk menambah banyaknya ruang, yang boleh menentukan kualiti pandangan perspektif kawasan tersebut. Elemen wajah jalan yang tersendiri akan menambah kesan pesongan dan meningkatkan kejelasan jalan itu.

Kriteria utama untuk menentukan kualiti berdasarkan pengalaman ialah cara kegiatan itu dijalankan dalam seting fizikal. Ciri unik jalan utama di sepanjang rumah kedai lama, kampung Melayu, Kampung Baru dan lorong belakang boleh ditambah dengan memperkenalkan pengalaman deria yang tinggi serta kelutsinaran aktiviti. Seting fizikal bagi aktiviti duniawi juga sepatutnya dapat menyokong dan meningkatkan tenaga serta menambah kesegaran pada bentuk binaan di dalam pekan lama.

Kelaziman persepsi orang ramai terhadap Papan merupakan aktiviti di sepanjang pola jalan rumah kedai. Bangunan-bangunan lama dan tempat-tempat sekitarnya sering melihat elemen fizikal dan membawa kepentingan sejarah. Kelaziman dengan elemen fizikal di kawasan itu berkait rapat dengan kepentingan sejarah bangunan sekitarnya dalam bentuk binaan, yang dianggap tersendiri dan tempat-tempat dapat dikenali.

Kelainan jalan-jalan bertambah dengan adanya bangunan lama dan di tempat bangunan ini menjadi peringatan tentang perkara lama dan masa silam yang akan membangkitkan kenangan nostalgia. Ini kerana orang ramai cenderung untuk mempunyai kesamaan terhadap tempat tersebut disebabkan oleh peranan khas mereka dalam kehidupan masa silam mereka. Oleh sebab bentuk fizikal menimbulkan makna, syor pemuliharaan seharusnya menonjolkan simulasi visual untuk merasai tempat itu. Mencipta pemandangan dan menekankan simulasi visual dan kesedaran akan meningkatkan daya ingatan visual tempat itu. Kesenambungan visual aktiviti antara bangunan dengan ruang akan meningkatkan pengalaman deria.

RAJAH 17. Lakaran dan imej faktor kejelasan di Pekan Papan. (Sumber: Penulis)

KESIMPULAN

Kajian ini mustahak sebagai rekod dan perbahan bekas pekan perlombongan bijih timah yang ada untuk mewujudkan kesedaran tentang proses pemuliharaan dan strategi untuk membangunkan semula bekas pekan perlombongan bijih timah yang menjadi sumber warisan budaya daripada pelbagai sektor seperti pendidikan dan pelancongan.

Pekan-pekan ini terbiar dalam keusangan dan mungkin dirobohkan disebabkan pembangunan. Pihak berkepentingan seharusnya memahami ciri-ciri tersendiri bekas pekan perlombongan bijih timah, seperti Papan, sebagai penjelmaan ekonomi dan budaya sosial yang rapat di Malaysia. Dalam keadaan sekarang, pekan jalanan ini tetap menjadi pekan kecil menarik yang mempunyai banyak sejarah dan warisan masa dahulu. Ciri pekan lama yang unik dengan kekayaan reka bentuk bandar dan seni bina, berkaitan dengan warisan sejarah dan budaya sebagai sumber yang perlu difahami oleh generasi masa depan melalui kesedaran proses pemuliharaan dan tarikan pelancong berdasarkan strategi pembangunan semula bekas pekan perlombongan bijih timah sebagai sumber warisan budaya.

PENGHARGAAN

Penulis ingin mengucapkan terima kasih kepada pihak Universiti Kebangsaan Malaysia atas sokongan kewangan yang diberikan melalui geran GUP-2020-095.

RUJUKAN

- B. Chourasia, A. Chourasia. 2014. Prospects of heritage tourism management in Bokaro of Jharkhand. *VSRD Int. J. of Bus. And Manage. Research*, 2,10 (2012).
- Bentley et al. 1985. Responsive environment, a manual for designers (hlmn. 85-95). Oxford: Butterworth Architecture.
- Esmawee Endut. 1995. The architecture of Malaysia transforming traditions. Asean Studies Publication Series.
- Ibrahim, N.A., Ja'afar, N.H., Abd Malek, M.I., Mokhtar, N.A. 2022. The architectural style which attracts people to the traditional urban village: Kampong Bharu as a case study. *Planning Malaysia* 20 (2) 2022: 171-183.
- Ja'afar, N.H. & Khalaf O.K., 2020. User-friendly streets for a walkable, liveable and sustainable environment: a review. *Jurnal Kejuruteraan* 32(2) 2020: 53-58
- Ja'afar, N.H., Husen N.A., & Abd Malek, M. I., 2022. Aktiviti yang menyumbang kepada persekitaran yang selamat di jalan warisan Bandar Lama Kajang. *Jurnal Kejuruteraan SI* 5(1) 2022: 51-58 [https://doi.org/10.17576/jkukm-2022-si5\(1\)-06](https://doi.org/10.17576/jkukm-2022-si5(1)-06)
- Kee, T. 2019. Sustainable Revitalisation – adaptive reuse of industrial buildings. Hong Kong, HK: The Commercial Press (H.K.) Ltd
- Lynch, K. 1960. The image of the city. Mass: MIT Press
- Mohd Shariff, Esmawee Endut, Ahmad Faisal Alias, Nor Haslina Jaafar. 2022. Conservation strategies on the abandoned towns in the former tin mining towns in Lembah Kinta, Perak. *MAJ - Malaysia Architectural Journal*. 4 (2): 22-28.
- Shuhana, S. 2011. Townscape revisited: unravelling the character of the historic townscape in Malaysia. UTM Press: Johor Darul Ta'zim, Malaysia.
- Siti Norlizaiha Harun, Rusamah Abd Jalil. 2012. The morphological history of the Malaysian urban form. 48(24): 1-6.
- Suhana Johar, Tan Sherron & Noraziah Mohammad, 2022. Penyesuai gunaan semula rumah kedai lama di Jalan Mendaling, Kajang- satu tinjauan umum. *Jurnal Kejuruteraan SI* 5(1) 2022:111-121 [https://doi.org/10.17576/jkukm-2022-si5\(1\)-12](https://doi.org/10.17576/jkukm-2022-si5(1)-12)
- Suhana Johar, Mohammad, N., Mohamed, M.F., Toh L.F., & Ezral, S. 2020. Historical and architectural studies of masjid warisan Kampung Parit Melana in Alor Gajah, Melaka. *Test Engineering & Management* (22) January/February 2020: 4386 – 4394.